

726.82(497.11)"18/19"

МИНА ЈЕЛЕСИЈЕВИЋ
етнолог-антрополог, кустос
Народни музеј Чачак
minajelesijevic@gmail.com

ОРНАМЕНТИКА НА СЕОСКИМ НАДГРОБНИМ СПОМЕНИЦИМА ИЗ XIX И ПРВЕ ПОЛОВИНЕ XX ВЕКА (НА ПРИМЕРУ СЕЛА ПРИСЛОНИЦА)

АПСТРАКТ: *Раг се бави истраживањем орнаментике на надгробним споменицима из XIX и прве половине XX века. У Прислоници је, на три гробља (Мајсторовића, Радошевића и Костића), истражено преко сто споменика из овог периода. Требало би најоменути да је број споменика далеко већи, али да их није било моуће све обрадити.*

КЉУЧНЕ РЕЧИ: *Прислоница, култи покојника, надгробни споменици, орнаментика, симболика*

У српској народној религији, али и у другим познатим религијским системима, распрострањено је веровање да се живот не завршава у тренутку смрти, већ се на извештан начин наставља. Будући да, према анистичком схватању, човек у свом духовном облику наставља да живи и након физичке смрти, он се и даље сматра припадником своје друштвене заједнице која представља скуп свих живих и мртвих чланова. Сходно томе, скоро свуда где је практикован обичај сахрањивања гроб је сматран стаништем умрлог, па је, према томе, и сам био предмет извесних забрана и ограничења. На исти начин поступало се и са надгробним спомеником који се у народу схватао као пребивалиште покојникове душе, односно као замена самог покојника.¹

За камене надгробне споменике код Срба постоје различити називи: „камен“, „белег“, „спомен“, „мрамор“, „крст“. По облику могу бити крстасти, плочасти, у облику стуба и

обелиска.² Споменици у облику крста клесани су од крупнозрнастог, тврдог камена. Могу имати испусте на средини кракова. Украшавани су геометријским мотивима, крстовима и допојасним фигурама покојника.³ Споменици у облику стуба израђивани су од тврдог камена и пешчара. Могу бити без или са „капићем“, тј. каменим плочама које прекривају споменик.⁴ Споменици у облику плоче тесани су од крупнозрнастог, „љутог“ камена или пешчара. Могу бити са заобљеним, лучним или троугласто сведеним врхом. На њима су представљени различити облици крстова, спирале, тордирана ужад, биљни и други орнаменти, људски лик, итд. Плочасти споменици са крстом на врху млађи су тип споменика. Настали су крајем XIX и почетком XX века. Украшени су урезаним геометријским и вегетабилним мотивима, крстом и текстом.⁵ Споменици у облику

[1] Душан Бандић, *Табу у традиционалној култури Срба* (Београд: Београдски издавачко-графички завод, 1980), 105-108, 129-132.

[2] Невенка Бојовић, *Орнаментика на надгробним споменицима* (Чачак: Народни музеј, 1995), 5.

[3] Н. Бојовић, *Орнаментика на надгробним споменицима*, 6.

[4] Н. Бојовић, *Орнаментика на надгробним споменицима*, 6.

[5] Н. Бојовић, *Орнаментика на надгробним споменицима*, 6.

обелиска почели су да се подижу крајем XIX и у првим деценијама XX века. Изграђени су у облику високог усправног камена, суженог на врху у виду пирамиде. На њима су уклесани крст и текст, а понекад и фотографија покојника урађена на порцелану.⁶

Стари надгробни споменици у Прислоници

У Прислоници је, на три гробља (Мајсторовића, Радошевића и Костића), евидентирано преко сто споменика из друге половине XIX и прве половине XX века, а подигнути су преминулима из следећих фамилија: Богдановић, Божовић, Бојовић, Васовић, Гаврић, Домановић, Ђоковић, Ђукић, Живковић, Илић, Јанковић, Јовановић, Костић, Мартић, Милосављевић, Милошевић, Мутаповић, Николић, Недељковић, Павловић, Поповић, Правдић, Премовић, Радоњић, Радошевић, Рајичић, Ракићевић, Трнинић, Ђубић, Ђусловић и Шкипић. Многи споменици су оштећени или обрасли маховином па су, стога, текстови потпуно или делимично нечитки. Тесани су од тврдог камена, мермера и пешчара и према облику могу се разврстати на споменике у облику крста, стуба (са или без „капића“), плоче равно сведене на врху, плоче лучно сведене на врху, плоче троугласто сведене на врху, плоче са крстом на врху и у облику обелиска. Највећи број обрађених споменика је из прве половине XX века и по облику то су плоче са крстом на врху.

Оно по чему су, између осталог, ови споменици значајни, пре свега за етнолошко истраживање, јесте орнаментика која нема само декоративну, већ и симболичну улогу у култу покојника. Мотиви који се јављају на споменицима су вегетабилни (цветови, лозице, винове лозе са гроздовима, лисне гране), геометријски (крст, круг, цикцак линија, таласаста линија, спирала, итд), животињски (птице, најчешће голуб као

симбол покојникове душе), као и антропоморфни (представа фигуре покојника у народној ношњи или војничкој униформи, распеће).⁷ На многим споменицима видљиви су и трагови боје (плаве, црвене, беле, жуте и црне).

Крст спада у најважније хришћанске симболе који је обавезно урезиван на надгробнике. На српским споменицима дате су представе различитих облика крстова. Сусрећу се грчки крстови (онај чија су сва четири крака исте дужине), као и варијанта овог крста са проширеним крајевима кракова (кракови који се трапезасто завршавају), латински (чија су три горња крака једнака, док је доњи крак нешто дужи), Андрејин, крст у кругу, као и представе поновљеног (развијеног, разуђеног) крста код кога се из средине развијају зраци који се завршавају троугловима, звездама, розетама и стилизованим цветовима. Мотив поновљеног крста вероватно представља стилизацију соларног симбола. Чест мотив који се јавља у комбинацији са поновљеним крстом јесте и спирала. Овај мотив се на споменицима односи на веровање у загробни живот и представља подземље, а исто тако, према неким тумачењима, може да представља људске очи (двострука спирала) које штите покојника од урока. Представе крстова често су уоквирене вегетабилним орнаментима, најчешће лаворовом граном.⁸ Као симбол васкрсења и победе над смрћу, крст је најчешће смештен у горњем и средишњем делу споменика.⁹ С обзиром да је

[7] Зоран Ракић, Јелена Ердељан, „Орнаменти“, *Лексикон српској средњеј века*, пр. Сима Ђирковић, Раде Михаљчић (Београд: Knowledge, 1999), 472-473; Н. Бојовић, *Орнаментика на надгробним споменицима*, 6-8.

[8] Невенка Бојовић, „Крајпуташа код Палибрчког гроба у Рокцима“, *Зборник радова Народне музеја XV* (1985), 70; Н. Бојовић, *Орнаментика на надгробним споменицима*, 7-8; Петар Ж. Петровић, „Мотив људских очију код балканских Словена“, *Гласник Етнографској музеја XXII-XXIII* (1960), 34; Šefik Bešliagić, *Stećci – kultura i umjetnost* (Sarajevo: IRO „Veselin Masleša“, 1983), 178-179.

[9] Ана Цицовић, Милан Брајовић, „Споменици у порти манастира Светог Саве на Савинцу“, *Зборник радова Музеја рудничко-џаковској краја 6* (2011), 49; Никола Ч. Пантелић, „О

[6] Н. Бојовић, *Орнаментика на надгробним споменицима*, 6.

крст словенским народима био познат и коришћен знатно пре примања хришћанства, његова улога је била и заштитна, а како наводи Петар Ж. Петровић, може се посматрати и као супституција човека и покојника (крст као замена за човека односно покојника).¹⁰

Споменици у облику крста

Евидентирана су четири споменика (сва четири на Мајсторовића гробљу) овог облика који се, на основу епитафа, могу датовати у период XIX (три споменика) и почетак XX века (један споменик). Међу њих спада и један од најстаријих евидентираних датован у 1824. годину.¹¹ Споменик је у облику крста чија се ивица правоугаоног горњег крака¹² завршава на две воде (троугласто) са избочином на самом врху, тзв. „јабуком“¹³. У средишњем делу споменика је поља са непотпуно читљивим текстом: „(...)радосав марциовић 1824“. Са леве и десне стране поља са текстом (оивиченог траком) налази се по једна осмобрака звезда. Испод поља са текстом, вишеструким линијама, уклесан је грчки крст, тзв. уписани крст¹⁴, а изнад је представа покојника са изразито великом главом и рукама које се, уместо шакама, завршавају крстовима. Са

друге стране споменика дата је представа петоструког поновљеног крста у комбинацији са четири осмобраке звезде постављене око средишњег дела крста.¹⁵

Преостала три споменика потичу из каснијег периода (два су из последње деценије XIX века, а један је датован у 1902. годину) и нешто су мањих димензија (код ових споменика је знатно краћи доњи крак крста). Ивица горњег крака крста код сва три споменика завршава се равно. На споменику трогодишњег Драгољуба Правдића (према години смрти условно датованом у 1893. годину), евидентираном на Мајсторовића гробљу, на сва три крака присутне су тзв. „јабуке“. На задњој страни овог споменика заступљен је мотив руке савијене у лакту са крстом и кишобраном. На споменику Јеке Милосављевић из 1897. године уклесан је латински крст са зрацима и кругом око средишта крста. Текст и орнамент су обојени црвеном и црном бојом. На споменику петогодишњег дечака из 1902. године, на предњој страни, изнад епитафа, уклесан је цвет, а на другој страни је крст из чијег центра се развијају зраци који су проширени на крајевима (у виду троуглова).

Споменици у облику стуба

Сви евидентирани надгробници у облику стуба без „капића“ (једанаест споменика) датовани су у XIX век. У већини случајева богато су орнаментисани, често и све четири стране споменика. Орнаментални мотиви смештени су у горњем пољу споменика, док је текст уклесан у доњем. Основни мотив

надгробним споменицима и каменоресцима у Власотинцу и околини“, *Гласник Етнографског музеја XIX* (1956), 296.

[10] Петар Ж. Петровић, „Крст“, Ш. Кулишић, П. Ж. Петровић, Н. Пантелић, *Српски мишолошки речник* (Београд: Нолит, 1970), 191-194.

[11] Требало би напоменути да се, на основу епитафа на евидентираним споменицима, може видети да су они подизани углавном неколико година након смрти, па чак и након неколико деценија, па се, уколико година подизања није прецизирана, година смрти у датирању споменика мора узимати с резервом.

[12] Према мишљењу Јелене Ердџан, усправни надгробни споменици у облику крста међусобно се разликују по начину клесања горњег крака који се јавља у три основна облика: правоугаоном, трапезастом и овоидном [Јелена Ердџан, *Средњовековни надгробни споменици у области Раса* (Београд: Археолошки институт; Нови Пазар: Музеј „Рас“, 1996), 51-52].

[13] Испусти у виду цилиндричних сегмената (Ј. Ердџан, *Средњовековни надгробни споменици у области Раса*, 52).

[14] Крстови уписани један у други урезивањем плитких концентричних жлебова (Ј. Ердџан, *Средњовековни надгробни споменици у области Раса*, 73).

[15] Најједноставнији облик звезде је са четири крака, али најчешће има шест или осам. Често је приказана и као цвет са различитим бројем једнаких латица, па се због тога у литератури више назива розетом него звездом. Ипак, према тумачењу Шефика Бешлагића, за разлику од звезде која има шиљасте кракове (најчешће у облику ромбова), розета је цвет са заобљеним латицама и назначеним центром у виду тачке или круга. Оба мотива (звезда као симбол људске душе и розета као симбол смрти), поред декоративне, имају и велику улогу у култу покојника (Šefik Bešliagić, *Stećci – kultura i umjetnost*, 164, 168, 209; Н. Бојовић, *Орнаментика на надгробним споменицима*, 7-8).

на овим споменицима је крст који се јавља у више варијанти. Најчешће је у питању поновљени двоструки или троструки крст на правоугаоном или степенастом постољу¹⁶ у комбинацији са другим мотивима као што су розете, звезде, спирале итд.

Репрезентативан примерак је споменик Јованке Ђукић из 1893. године, евидентиран на Костића гробљу. У горњем делу на три стране изведена је представа троструког крста (различите варијанте) са зрацима који се развијају из средине централног крста, док је на једној страни двоструки крст изнад ког је мотив четворокраке звезде. На предњој страни споменика, у доњем делу, смештено је поље са текстом оивичено бордуром са флоралним мотивима. Поља са текстом су и на двама суседним странама. На задњој страни споменика (једина страна на којој није уклесан текст) у доњем делу уклесан је мотив руке до лакта.

Мотив руке (са крстом) налази се и на споменику Павла Живковића из 1892. године евидентираном на Мајсторовића гробљу. На једном споменику евидентираном на Мајсторовића гробљу (према години смрти условно датованом у 1885. годину), на његовој бочној страни представљен је мотив преслице, док су на споменику из 1898. године, такође евидентираном на Мајсторовића гробљу, уклесана два чирака са свећама између којих је крст са трапезастим крацима и тзв. „јабучама“ на три крака.

На споменику Андрије Ђусловића, евидентираном на Мајсторовића гробљу (друга половина XIX века), изнад поља са епитафом, урезан је орнамент у виду два концентрична круга са осам троуглова унутар њих и мањим кругом у средини. Овај орнамент сличан розети представља тзв.

[16] Лоренски крст, најчешће двоструки са два пара водоравних кракова, без обзира на који начин се они завршавају (обично, као кругови или другачије), присутан је и на средњовековним споменицима, као и калваријски крст (крст на Голготи) који има постоље различитог облика (Š. Bešliagić, *Stećci – kultura i umjetnost*, 180).

„сунчано коло“¹⁷ и симболизује Сунце као извор живота, а у култу покојника поновно рађање након смрти.¹⁸

Једини обрађени споменик овог типа са „капићем“ евидентиран је на Радошевића гробљу и датован је у другу деценију XX века. На предњој, као и на суседној десној страни, исклесан је текст који показује да је споменик подигнут војнику Љубомиру Павловићу из Прислонице који је погинуо 1916. године. Споменик је декорисан цветним лозицама као и једним мањим крстом, уоквиреним двама ловоровим гранчицама, изнад текста. У горњем делу споменика је већи стилизовани грчки крст чији се краци трапезасто завршавају, са кругом у средини и зрацима који се пружају из средишта крста, уоквирен цветним венцем.¹⁹ Лево и десно од њега уклесана су два орнамента у облику лепезе. На задњој страни споменика приказана је представа покојника у војничкој униформи, са одликовањима и припасаном сабљом. Фигура је приказана у ставу „мирно“, а по правилу, глава (око које је урезано име војника) смештена је у издубљеној ниши, па даје утисак рељефне обраде.²⁰ Споменик је обојен плавом, црвеном и црном бојом. Судаћи по стању боје на споменику, може се извести закључак да је она новијег датума. Тешко је рећи да ли је споменик изворно био декорисан бојом.

[17] Идентичан орнамент Саша Савовић означава као „точак времена“ [Саша Савовић, *Срце у камену. Крајпуташи и усамљени надгробници рудничко-џаковског краја* (Београд: Службени гласник; Горњи Милановац: Музеј рудничко-таковског краја, 2009), 146].

[18] Н. Бојовић, *Орнаментика на надгробним споменицима*, 7.

[19] Круг на споменицима има заштитну улогу од злих демона и духова, јер се заокруживањем простора обележавају границе преко којих демони не могу прећи. Апотропејна улога се појачавала концентричним круговима. Исто тако, венац, као и круг, има велику магијску улогу у култу покојника, а аналогно магичном кругу, поред заштитне, може да симболизује и Сунце (Петар Ж. Петровић „Круг чаробни“, Ш. Кулишић, П. Ж. Петровић, Н. Пантелић, *Српски митолошки речник*, 198-199; Петар Ж. Петровић, „Венац“, Ш. Кулишић, Петар Ж. Петровић, Н. Пантелић, *Српски митолошки речник*, 68; Н. Бојовић, *Орнаментика на надгробним споменицима*, 7).

[20] Н. Бојовић, „Крајпуташи код Палибрчког гроба у Рокцима“, 69.

Споменици у облику плоче равно сведене на врху

Евидентирана су два споменика овог типа који се условно (према години смрти) могу датovati у 1854, односно 1908. годину. Први је на Костића гробљу и, осим епитафа који показује да је подигнут бившем кмету Дмитру Рајичићу, нема видљивих орнамената. Други је на Радошевића гробљу и подигнут је дванаестогодишњој девојци. На предњој страни, изнад епитафа, приказан је крст мањих димензија, док је са друге стране знатно већи грчки крст, са крацима који се трапезасто завршавају, постављен на степенасто постоље. Текст и орнаменти су обојени црном бојом.

Споменици у облику плоче лучно сведене на врху

Евидентирана су два споменика овог типа. Споменик Вуку Мутаповићу, на Мајсторовића гробљу, условно се може датovati у 1871. годину. Орнаментисан је једино симболом крста уклесаним изнад епитафа. Други споменик је из 1934. године и евидентиран је на Радошевића гробљу. Једини орнамент јесте латински крст уклесан изнад епитафа.

Споменици у облику плоче троугласто (на две воде) сведене на врху

Сви евидентирани споменици овог типа (њих девет) датovани су у прву половину XX века. Углавном, једини орнамент који се јавља на њима јесте крст, најчешће грчки или латински, уоквирен двама ловоровим границима. На споменику подигнутом брату и сестри из 1925. године, евидентираном на Радошевића гробљу, унутар ловоровог венца, уклесана су два идентична крста са кругом у центру и зрацима који се пружају из средишта. Између крстова је уклесан цвет. Поједини споменици су бојени.

Споменици у облику плоче са крстом на врху

Највећи број евидентираних споменика припада овом типу и датovan је махом у прву половину XX века, али има и оних који су условно датovани у последњу деценију XIX века (на основу године смрти наведене на епитафу, с обзиром да година подизања није наведена). Орнаментални мотиви карактеристични за ове споменике јесу рука савијена у лакту под правим углом која држи неки предмет²¹, посмртна трпеза, а приказују се и многи употребни предмети које је покојник користио док је био жив, што је произишло из веровања у загробни живот и уверења да покојник наставља да живи, па самим тим би требало да буде окружен предметима које је употребљавао током живота.²² Оружје, алатке и, уопште, предмети из свакодневне употребе у домаћинству али и изван њега, представљали су одређени социјални статус. Посебно су били цењени књига, перо и дивит као знак писмености, а сваки угледнији човек носио је оружје за силавом, а често и богато украшен штап у руци.²³

Према схватању Невенке Бојовић представе руке савијене у лакту која држи крст, цвет или неки други предмет, мада није дубље проучавано њено обредно значење, могла би се тумачити као поздрављање покојника са овоземаљским животом или као симбол самог покојника. Ова представа често се јавља у комбинацији са мотивом стола са неколико чаша и столицом који представља сто за посмртну даћу (посмртна трпеза).²⁴ Иначе, представа руке је стари мотив који се у више варијанти јавља на средњовековним

[21] Мотив руке, као што је напоменуто, спорадично се јавља и на споменицима у облику крста и стуба, али код њих, за разлику од споменика у облику плоче са крстом на врху, није чест орнамент.

[22] Н. Бојовић, *Орнаментика на надгробним споменицима*, 8.

[23] Никола Дудић, „Нова сазнања и поимања као узрок и подстрек промена иконографског садржаја надгробних споменика“, *Лесковачки зборник XXXIII* (1993), 209.

[24] Н. Бојовић, *Орнаментика на надгробним споменицима*, 8.

споменицима. Изучавајући средњовековне стећке, Шефик Бешлагић је закључио да се ради о мотиву који надомешта читаву људску фигуру.²⁵

На врху споменика приказан је и српски грб често у комбинацији са крстом (представљен је крст чији се краци трапезасто завршавају и у чијем је центру грб са двоглавим орлом и оцилима). Грбови као знак државности, у различитим облицима и варијантама, нарочито се јављају након проглашења Србије за краљевину 1882. године, најпре на фасадама јавних зграда, а потом и на другим предметима, између осталог и надгробним споменицима.²⁶

На основу орнамената, споменици овог типа могу се сврстати у две групе. Првој групи припадају они у облику једноставне правоугаоне плоче која се завршава крстом. Текст је уписан у пољу које се простире целом предњом страном споменика и које је, у највећем броју случајева, оивичено одређеном бордуром, најчешће биљном лозицом која се развија из саксије уклесане на дну споменика, али и цикцак бордуром, испреплетаном цикцак линијом која формира низ ромбова, бордуром у виду траке, тордираног ужета, низа паралелица²⁷, низа спиралних завоја и сл. Иако су једноставније архитектонске форме, они имају богату орнаментику. Другу групу чине споменици сложеније архитектонске форме. Код ових споменика, у виду орнамената, јављају се аркаде и тордирани стубићи постављени на бочним странама. На основу обрађених споменика може се запазити да се ови елементи на њима јављају од 1910. године.

На споменику Дамљана Богдановића, евидентираном на Мајсторовића гробљу и

[25] Š. Bešlagić, *Stećci – kultura i umjetnost*, 290.

[26] Милош Радовановић, Бранкица Шутић, „Истраживање преслица са становишта дизајна“, *Зборник радова Народни музеја XLV* (2015), 230-231.

[27] Бордура од низа паралелица, косо урезаних кратких линија између две паралелно урезане линије, веома је слична тордираном (уврнутом, усуканом) ужету, па се сматра његовом заменом (Š. Bešlagić, *Stećci – kultura i umjetnost*, 140-141).

датованом у 1909. годину, поље са текстом оивичено је бордуром у виду траке, а лево и десно уклесана је биљна лоза. На врху споменика (који је завршен крстом) изведена је представа крста у чијем центру је грб са двоглавим орлом и оцилима. На дну су, испод поља са текстом, уклесана два идентична орнаментна (један поред другог) у виду таласа у комбинацији са геометријским мотивима. На другој страни, на горњој половини споменика, приказана је рука савијена у лакту са цветом и крстом у шаци. Испод овог мотива приказан је силав (широки кожни појас) са кубуром и јагаганом. У доњој половини споменика дата је представа посмртне трпезе коју чине сто и две столице. На столу су постављени чирак са свећом, чаша и крчаг, а изнад су уклесани табакера и муштика са цигаретом. На самом дну је геометријски орнамент у виду вишеструких цикцак линија које образују ромбове.²⁸ Споменик је обојен плавом, црном и црвеном бојом.

Готово идентична орнаментика може се видети и на споменику Владимира Ракићевића евидентираном на Радошевића гробљу и датованом у 1921. годину. На врху споменика приказан је грб са двоглавим орлом и оцилима. У средишњем делу је поље са текстом са бордуром у виду траке и двома биљним лозицама уз леву и десну ивицу. На самом дну уклесана су два идентична правоугаона орнаментна унутар којих су мотиви у виду таласа. На другој страни споменика, у горњој половини, наставља се текст. Испод уклесаног текста је представа руке савијене у лакту са крстом у шаци, као и представа стола са две столице. На столу су постављени мастионица са пером, табакера и муштика са цигаретом. На самом дну је геометријски орнамент у виду вишеструких цикцак линија које образују ромбове. На овом споменику нема трагова боје.

[28] Цикцак линија у симболици углавном представља змију која је као култна животиња поштована у многим културама (Н. Бојовић, *Орнаментика на надгробним споменицима*, 8).

Представа посмртне трпезе варира зависно од предмета који су груписани око стола. То могу да буду једна или две столице, док су на самом столу постављени различити употребни и декоративни предмети (најчешће чаше, бокали, тањира са храном), али могу се видети и вазе са цвећем и(ли) чираци са свећама.

На споменику датованом у 1902. годину (евидентираним на Мајсторовића гробљу) представу посмртне трпезе чини сто на коме су постављена два чирака са свећама између којих је чаша. На предњој страни овог споменика, изнад поља са текстом, уклесана је представа крста са натписом „ИС ХС НИ КА“. На споменику евидентираним на Мајсторовића гробљу условно датованом у последњу деценију XIX века (према години смрти) уклесана је представа разапетог Христа са натписом „ИС ХС НИ КА“ испод које је мотив руке савијене у лакту са цветом у шаци, корпицом и представом посмртне трпезе коју чине сто, чирак са свећом, ваза/саксија са цветом и чаша.²⁹

Поновљени крст, као орнамент, углавном се више не користи, а најчешће су присутне различите варијанте грчког (често са крацима који се трапезасто завршавају, крст у кругу) или латинског крста. Изузетак је споменик Љубомира Правдића, евидентираним на Мајсторовића гробљу, који се условно (према години смрти наведеној на епитафу) може датовати у 1897. годину. Текст је исклесан на обе стране споменика и оивичен је бордуром у виду низа паралелица. Изнад поља са текстом, у виду полукруга, дата је представа двоструког тордираног ужета које визуелно подсећа на плетеницу. На самом врху споменика, на обе стране, исклесана је представа поновљеног

крста на полукружном односно степенастом постолу. На бочној страни се налази представа лозе са цветовима на чијем врху је голуб који кљуца грозд.

Представа лозе са гроздом представља мотив који води порекло још из античких времена, а сусреће се и на средњовековним стећцима у источној Босни. Такође, композиције крста и лозе честе су на хришћанској иконографији.³⁰ Мотив лозе са гроздовима (без голуба) присутан је на још три обрађена споменика (сва три евидентирана на Мајсторовића гробљу), али другачије композиције.

Мотив голуба, симбола покојникове душе³¹, налази се и на споменику Димитрија Костића из 1931. године, евидентираним на Костића гробљу. Споменик је богато украшен аркадама и тордираним стубићима постављеним на бочним странама. У горњем делу предње стране споменика, изнад аркаде, урађена је пластична представа голуба. На споменику Николе Васовића из 1900. године (Мајсторовића гробље), у горњем делу, лево и десно од представе грба, приказане су две птице.

Представа грађевине (вероватно цркве) са три кубета присутна је на једном споменику из 1934. године, евидентираним на Радошевића гробљу.

На споменику Илије Божовића (Радошевића гробље) из 1941. године дата је представа покојника у народној ношњи. Као и у случају војника приказаног на споменику у облику стуба, и на овом је глава, око које је уписано име покојника, смештена у удубљење (нишу). Представе лика покојника имале су за циљ очување везе између умрлог и потомства и трајно сећање на покојника. Ове представе најчешће реалистички приказују покојника какав је био

[29] Радојко Николић запажа да су орнаменти попут чирака са свећама, распећа, натпис „ИС ХС НИ КА“ урезивани до Првог светског рата [Радојко Николић, „Клесар Јосиф Симић Теочинац“, *Зборник радова Народне музеје XV* (1985), 115], што потврђују и обрађени споменици из Прислоннице (наведени мотиви су присутни на споменицима у облику стуба и споменицима у облику плоче са крстом на врху).

[30] Н. Бојовић, *Орнаментика на надгробним споменицима*, 8.

[31] Голуб, као симбол покојникове душе, још из античког периода прихваћен је и код нашег народа који верује да душа покојника одлази на онај свет у облику птице (Н. Бојовић, *Орнаментика на надгробним споменицима*, 8).

за живота, са свим обележјима његовог занимања и друштвеног положаја и често су допуњаване флоралним и геометријским мотивима.³²

На споменику брачног пара Милутина и Милице Ђусловић (условно датованом у пету деценију XX века), евидентираном на Мајсторовића гробљу, изнад поља са текстом, у овалном оквиру, смештена је црно-бела фотографија мушкарца и жене.

Обелисци

Сви споменици типа обелиска (њих седам), споменика у облику плоче који се завршавају четвоространом пирамидом³³, датовани су у другу, трећу и четврту деценију XX века. Попут споменика у облику плоче са троугластим завршетком, једини орнамент јесте крст уклесан изнад епитафа, често уоквирен ловоровим гранчицама. На једном споменику, евидентираном на Костића гробљу и датованом у 1922. годину, на задњој страни дата је представа крста на полукружном постољу. На три споменика видљиви су трагови боје (плава и црна).

***

С обзиром да су ови надгробни споменици у највећем броју исклесани од трошног пешчара који се љуспа и осипа, а ређе од тврдог камена и мермера, неминовно је њихово пропадање. Знатан број споменика у мањој или већој мери је оштећен, зарастао у коров и обрастао маховином. Поједини су накренути или делимично урасли у земљу, а има и оних који су оборени, али и потпуно поломљени. Стога је потребно евидентирати и документовати што већи број споменика не само у Прислоници, већ и у другим селима, будући да они представљају значајан извор за изучавање народне културе.

Литература

Бандић Душан. *Табу у традиционалној култури Срба*. Београд: Београдски издавачко-графички завод, 1980.

Веšlagić Šefik. *Stećci – kultura i umjetnost*. Sarajevo: IRO „Veselin Masleša“, 1982.

Бојовић Невенка. „Крајпуташи код Палибрчког гроба у Рокцима“, *Зборник радова Народне музеја XV* (1985), 67-81.

Бојовић Невенка. *Орнаментика на надгробним споменицима*. Чачак: Народни музеј, 1995.

Дудић Никола. „Нова сазнања и поимања као узрок и подстрек промена иконографског садржаја надгробних споменика“, *Лесковачки зборник XXXIII* (1993), 207-217.

Ердељан Јелена. *Средњовековни надгробни споменици у области Раса*. Београд: Археолошки институт; Нови Пазар: Музеј „Рас“, 1996.

Николић Радојко. „Клесар Јосиф Симић Теочинац“, *Зборник радова Народне музеја XV* (1985), 103-126.

Пантелић Никола Ч. „О надгробним споменицима и каменоресцима у Власотинцу и околини“, *Гласник Етнографској музеја XIX* (1956), 291-300.

Петровић Петар Ж. „Венац“, Ш. Кулишић, Петар Ж. Петровић, Н. Пантелић, *Српски митолошки речник*. Београд: Нолит, 1970.

Петровић Петар Ж. „Крст“, Ш. Кулишић, П. Ж. Петровић, Н. Пантелић, *Српски митолошки речник*. Београд: Нолит, 1970.

Петровић Петар Ж. „Круг чаробни“, Ш. Кулишић, П. Ж. Петровић, Н. Пантелић, *Српски митолошки речник*. Београд: Нолит, 1970.

Петровић Петар Ж. „Мотив људских очију код балканских Словена“, *Гласник Етнографској музеја XXII-XXIII* (1960), 33-55.

Радовановић Милош, Шутић Бранкица. „Истраживање преслица са становишта дизајна“, *Зборник радова Народне музеја XLV* (2015), 219-254.

Ракић Зоран, Ердељан Јелена. „Орнаменти“, *Лексикон српској средњеј века*, пр. Сима Ђирковић, Раде Михалчић. Београд: Knowledge, 1999.

Савовић Саша. *Срце у камену. Крајјужаши и усамљени надгробници рудничко-шаковској краја*. Београд: Службени гласник; Горњи Милановац: Музеј рудничко-таковског краја, 2009.

Цицковић Ана, Брајовић Милан. „Споменици у порти манастира Светог Саве на Савинцу“, *Зборник радова Музеја рудничко-шаковској краја 6* (2011), 45-61.

[32] Н. Бојовић, *Орнаментика на надгробним споменицима*, 7.

[33] За разлику од споменика који су троугласто (на две воде) сведени на врху, обелисци се завршавају на четири воде.

**ORNAMENTATION ON VILLAGE GRAVESTONES FROM THE 19TH
AND FIRST HALF OF THE 20TH CENTURY
(ON THE EXAMPLE OF THE VILLAGE OF PRISLONICA)**

In Prislonica, in three cemeteries (Majstorović, Radošević and Kostić cemeteries), over a hundred monuments from the 19th and the first half of the 20th century have been recorded. They were carved from hard stone, marble and sandstone. According to their shape, they can be classified into seven groups: cross-shaped, column-shaped (with or without a „cap“), slab-shaped with a flat top, slab-shaped with an arched top, slab-shaped with a triangular top, slab-shaped with a cross on top and obelisk-shaped monuments. The largest number of researched monuments are from the first half of the 20th century and they are slab-shaped monuments with a cross on top.

What, among other things, makes these monuments significant, primarily for ethnological research, is the ornamentation, which has not only a decorative, but also a symbolic role in the cult of the deceased. The motifs that appear on the monuments are vegetal (flowers, vines, vines with bunches of grapes, leafy branches), geometric (cross, circle, zigzag line, wavy line, spiral, etc.), animal (birds, most often a dove as a symbol of the soul of the deceased), as well as anthropomorphic (representation of the figure of the deceased in national costume or military uniform). Many monuments also contain traces of paint (blue, red, white, yellow and black).

Mina JELESIJEVIĆ

**L'ORNEMENTIQUE SUR LES MONUMENTS FUNÉRAIRES DU XIXÈME
ET DE LA PREMIÈRE PARTIE DU XXÈME SIÈCLE
(À L'EXEMPLE DU VILLAGE DE PRISLONICA)**

À Prislonica sur trois cimetières (Majstorovic, Radoševic et Kostic) furent recensés plus de cents monuments funéraires du XIXème et de la première partie du XXème siècle. Ils furent construits avec de la pierre, du marbre et du sable et, selon leur forme, ils peuvent être classés en sept groupes: en forme de croix, en forme de pilier (avec ou sans „décor“), en forme de plaque qui peut être exécutée de manière modeste au sommet, en forme de plaque qui est ovale au sommet, en forme de plaque qui possède un sommet triangulaire, en forme de plaque avec une croix au sommet et des monuments funéraires en forme d'obélisque. La plupart des monuments funéraires répertoriées appartiennent au début du XXème siècle et sont des monuments tombeaux en forme de plaque avec une croix au sommet.

Ces monuments funéraires sont essentiellement importants, avant tout, pour les recherches ethnologiques, surtout l'ornementique, qui ne possède pas seulement un rôle décoratif, mais aussi un rôle dans le culte du défunt. Les motifs présents sur les monuments funéraires sont parfois des végétaux (fleurs, plantes, vigne avec des raisins, branches avec des feuilles), des motifs géométriques (croix, rond, ligne en zig-zag, ligne ondulée, spirale, etc), des animaux (oiseaux, le plus souvent pigeon comme symbole de l'âme du défunt), tout comme des motifs anthropomorphes (représentation de figures de défunts en costume national ou en uniforme militaire). Sur de nombreux monuments funéraires sont visibles des traces de couleur (bleu, rouge, blanc, jaune et noir).

Mina JELESIJEVIC

Сл. 1. Споменик у облику крста, Мајсторовића гробље, Прислоница, 1824. година (снимила Мина Јелесијевић)

Сл. 2. Споменик у облику стуба, Костића гробље, Прислоница, 1893. година (снимила Мина Јелесијевић)

Сл. 3. Споменик у облику стуба, Мајсторовића гробље, Прислоница, друга половина XX века (снимила Мина Јелесијевић)

Сл. 4. Споменик у облику стуба са „капићем“, Радошевића гробље, Прислоница, прва половина XX века (снимила Мина Јелесијевић)

Сл. 5. Споменик у облику плоче са крстом на врху, Мајсторовића гробље, Прислоница, 1909. година (снимила Мина Јелесијевић)

Сл. 6. Споменик у облику плоче са крстом на врху, Радошевића гробље, Прислоница, 1909. година (снимила Мина Јелесијевић)

Сл. 7. Споменик у облику плоче са крстом на врху, Радошевића гробље, Прислоница, 1934. година (снимила Мина Јелесијевић)

Сл. 8. Споменик у облику плоче троугласто сведене на врху, Радошевића гробље, Прислоница, 1925. година (снимила Мина Јелесијевић)